

Η μορφή και η λειτουργία του Υπερσυντέλικου (Α') στις νεοελληνικές διαλέκτους

ΣΥΜΕΩΝ ΤΣΟΛΑΚΙΔΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΑΛΛΗ
Πανεπιστήμιο Πατρών

1. Εισαγωγή

Η μελέτη της μορφής και της λειτουργίας του Υπερσυντέλικου εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο σε επίπεδο μακρο-ποικιλότητας όσο και σε επίπεδο μικρο-ποικιλότητας. Η Νέα Ελληνική (ΝΕ) ειδικά εμφανίζει αξιοσημείωτη ποικιλία στην πραγμάτωση των συγκεκριμένων δομών, οι οποίες δεν έχουν τύχει ακόμη εξαντλητικής μελέτης (δες όμως Mirambel 1964· Ράλλη κ.ά. 2007· Τσολακίδης κ.ά. 2013). Για παράδειγμα, ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) ο Υπερσυντέλικος έχει τη μορφή ΕΙΧΑ+άκλιτος ρηματικός τύπος (π.χ. *είχα γράψει*), για την πραγμάτωση του Υπερσυντέλικου οι διαλεκτικές ποικιλίες διαφοροποιούνται σημαντικά. Επιπλέον, εμφανίζουν και μια δομή αντίστοιχη του Υπερσυντέλικου β' της ΚΝΕ, όπου τα βοηθητικά ΕΙΜΑΙ και ΕΧΩ συνδυάζονται με τη μετοχή του παθητικού Παρακειμένου σε -μένος, π.χ. *είχα δεμένο, ήμουν δεμένος*. Και εδώ όμως τα χαρακτηριστικά συμφωνίας της μετοχής με το υποκείμενο του ΕΙΜΑΙ ή το αντικείμενο του ΕΧΩ υπόκεινται σε δια-διαλεκτική διαφοροποίηση (Ράλλη κ.ά. 2007). Σε αυτό το πλαίσιο στόχος της συγκεκριμένης ανακοίνωσης (και για λόγους περιορισμών όσον αφορά την προβλεπόμενη έκτασή της) είναι η διερεύνηση του Υπερσυντέλικου Α' (στο εξής Υπερσυντέλικος) στις ΝΕ διαλέκτους σε σύγκριση με τα δεδομένα τόσο της ΚΝΕ όσο και άλλων γλωσσών (Dahl & Velupillai 2013 για μια διαγλωσσική μελέτη). Αυτό σημαίνει ότι οι διαλεκτικές δομές του ΝΕ Υπερσυντέλικου θα εξεταστούν εντασσόμενες και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τις βασικές παραδοχές διαγλωσσικά σχετικά με τη λειτουργία και τη χρήση του Υπερσυντέλικου.

Θα εστιάσουμε στα εξής ερωτήματα:

Α. Ποια διαφορετικά δομικά σχήματα αποτυπώνουν τη λειτουργία του Υπερσυντέλικου στις διαλέκτους και ποια είναι η γεωγραφική τους κατανομή;

Β. Πώς θα μπορούσε να ερμηνευθεί η παρατηρούμενη ποικιλία και σε τι είδους συμπεράσματα θα ήταν δυνατόν να μας οδηγήσει σε σχέση με την εξέλιξη και την προέλευση της δομής του ΝΕ Υπερσυντέλικου; Θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως το αποτέλεσμα διαφορετικών βαθμών μορφολογοποίησης της ελληνιστικής δυνητικής δομής ΕΙΧΑ+απρφ., από την οποία δεχόμαστε ότι προέκυψε ο ΝΕ Υπερσυντέλικος;

Γ. Ποιες είναι οι λειτουργίες του Υπερσυντέλικου στη διαλεκτική ποικιλία της ΝΕ;

2. Η μορφή και η κατανομή του Υπερσυντέλικου στις ΝΕ διαλέκτους

Οι διαφορετικές δομές Υπερσυντέλικου που απαντώνται στις νεοελληνικές διαλέκτους μπορούν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

2.1 ΕΙΧΑ + άκλιτος ρηματικός (απαρεμφατικός)¹ τύπος (ουσιαστικά πρόκειται για το αντίστοιχο του ΚΝΕ Υπερσυντέλικου Α', π.χ. *είχα παντρέψει, είχα σηκωθεί*)

¹ Δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με την υπόσταση του συγκεκριμένου άκλιτου ρηματικού τύπου ως απαρεμφατικού ή μη. Για μια εκτενή συζήτηση σχετικά βλ. μεταξύ άλλων Joseph (2009), Mackridge (1987).

(1) Δεσκάτη Γρεβενών

'ixa tu 'xaf

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ το χάνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Το είχα χάσει

Βαδάση (2007: 52)

(2) Επανομή Θεσσαλονίκης

'içi skuθi

έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ σηκώνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

Είχε σηκωθεί

Παζαράς (2012: 64)

(3) Κύθηρα

'ixane tsi skurari

έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ τους τρέπω σε φυγή.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Τους είχανε τρέψει σε φυγή

Κοντοσόπουλος (1980-1982: 136)

(4) Νάουσα

'ixa pliru'θi tu mir'jatiku

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ πληρώνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. το μεροκάματο

Είχα πληρωθεί το μεροκάματο

Αποστόλου (1989: 166)

(5) Πωγώνι-Δρόπολη-Δέλβινο-Άγιοι Σαράντα

'ti ixame tra'visi 'mis more

τι έχω.1ΠΛ.ΠΑΡ τραβώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. εμείς μωρέ

Τι είχαμε τραβήξει εμείς, μωρέ

Σπύρου (2008: 116)

(6) Σουφλί

'ixa 'peks

έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ παίζω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Είχα παίζει

Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης (1960: 226-229)

(7) Ανασελίτσα Κοζάνης

'içiti mas fu'naks

έχω.2ΠΛ.ΠΑΡ μας φωνάζω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Μας είχατε φωνάζει

Παπαϊωάννου (1979: 171)

(8) Καβακλί Ανατολικής Ρωμυλίας

'stun 'rolimu 'ixame 'pai z bitro'maγyula

στον πόλεμο έχω.1ΠΛ.ΠΑΡ πηγαίνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. σε Πετρομαγούλα

Στον πόλεμο είχαμε πάει στην Πετρομαγούλα

Αλμπανούδης (2014: 176)

(9) Κύπρος

'ixa tus mi'lisi ja 'tuton to 'θema

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ τους μιλώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. για τούτο το θέμα

Τους είχα μιλήσει γι'αυτό το θέμα

Agouraki (2006: 55)

(10) Σέρρες

ton 'içe ksuri'si
 τον έχω.3EN.ΠΑΡ ξυρίζω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.
 Τον είχε ξυρίσει Σετάτος (1990-1991: 23)

2.2 ΕΙΧΩ + άκλιτος ρηματικός τύπος²

(11) Δέλβινο

α. 'ime jeni'meni 'pera stin Cefalo'na
 είμαι.1EN.ΠΑΡΟΝ γεννώ.ΜΤΧ.ΠΡΚ.ΠΑΘ. πέρα στην Κεφαλονιά
 c e'ci 'ixo jeni'thi
 και εκεί έχω.1EN.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ γεννώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.
 Είμαι γεννημένη πέρα στην Κεφαλονιά το '12. Κι εκεί έχω γεννηθεί
 Κυριαζής & Σπύρου (2012: 186)

β. apo tin e'laða 'ixun 'erthi
 από την Ελλάδα έχω.3ΠΛ.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ έρχομαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.
 Είχαν έρθει από την Ελλάδα Κυριαζής & Σπύρου (2012: 186)

2.3 ΕΙΧΑ ΝΑ + κλιτός ρηματικός τύπος

(12) Τηλλυριά & Τσακίστρα Κύπρου

'ixa na 'maθo pos 'irten
 έχω.1EN.ΠΑΡ να μαθαίνω. 1EN.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. πως ήρθε
 Είχα μάθει ότι ήρθε Μενάρδος (1925: 46)

2.4 ΕΙΧΑ + κλιτός ρηματικός τύπος

(13) Βέντζια Γρεβενών

'ixa 'dosu
 έχω.1EN.ΠΑΡ δίνω.1EN.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ
 Είχα δώσει Ντάγκας (2016: 497)³

(14) Τένεδος

'ixami 'kopsumi
 έχω.1ΠΛ.ΠΑΡ κόβω.1ΠΛ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ
 Είχαμε κόψει Κερκινέογλου (2009: 152)

2.5 ΕΙΧΕ (άκλιτο βοηθητικό) + κλιτός ρηματικός τύπος

(15) Γραμμενοχώρια Ιωαννίνων

'içi 'γrapsu
 έχω.3EN.ΠΑΡ γράφω.1EN.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ
 Είχα γράψει Αναγνωστόπουλος (1926: 87)

(16) Πωγώνι-Δρόπολη-Δέλβινο-Άγιοι Σαράντα

² Οι Κυριαζής & Σπύρου (2012: 186) τους περιγράφουν ως "μικτούς" τύπους Παρακείμενου και Υπερσυντέλικου. Για τον άκλιτο ρηματικό τύπο, βλ. υποσ. 1.

³ Βλ. όμως και Αναστασιάδης (1998: 18), που κάνει λόγο μόνο για δομές τύπου (2.5), π.χ. 'içi ra'enu. Οι διαφορετικές αυτές μαρτυρίες θα μπορούσαν να αποδοθούν στο ότι οι δύο ερευνητές αναφέρονται σε διαφορετικές συγχρονίες της ίδιας διαλέκτου ή σε διαφορετικά διαλεκτικά υποσύνολα, όπου εμφανίζονται διαφορετικές βαθμίδες μορφολογοποίησης της δομής (2.1). Βλ. αναλυτικότερα την υποενότητα 3.1.

Στα παραπάνω δεδομένα βλέπουμε ότι ο Υπερσυντέλικος Α' τύπου ΚΝΕ (βλ. 2.1) μαρτυρείται σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου και σε καμιά περίπτωση δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε συγκεκριμένες περιοχές όπου εμφανίζεται περισσότερο. Η δομή με το ΕΙΧΩ (βλ. 2.2) φαίνεται να είναι μια εντελώς τοπική δομή στο Δέλβινο της Β. Ηπείρου, ενώ και η δομή ΕΙΧΑ να + κλιτός ρηματικός τύπος (βλ. 2.3) φαίνεται να χρησιμοποιούταν μόνο σε δύο περιοχές της Κύπρου κατά τη δεκαετία του 1920. Οι δε δομές με το ΕΙΧΑ κλιτό ή άκλιτο συνδυάζεται με κλιτό ρηματικό τύπο (βλ. 2.4 και 2.5) φαίνεται γεωγραφικά να περιορίζονται στον βορειοελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα η δεύτερη στην Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία. Όπως φαίνεται και στην εικόνα 1, σε ορισμένες περιοχές μαρτυρείται η συνύπαρξη περισσότερων από μία από τις δομές στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω, π.χ. στην Κέρκυρα παράλληλα με τον Υπερσυντέλικο Α' 'ices 'fiji μαρτυρείται τουλάχιστον για το β' εν. και Υπερσυντέλικος τύπου 2.4, 'ices 'fijis (Αλεξιάκης 2005: 26). Στη δε Νάουσα παράλληλα με Υπερσυντέλικους Α' όπως 'ixa rliu'thi "είχα πληρωθεί", μαρτυρούνται και δομές τύπου 2.5, π.χ. 'ici(n) diplu'tho "είχα διπλωθεί" (Αποστόλου 1989: 164, 166). Και στις δύο περιπτώσεις θα μπορούσε να γίνει λόγος για επίδραση της ΚΝΕ (η οποία και ερμηνεύει τύπους όπως τα 'ices 'fiji και 'ixa rliu'thi) σε διαλεκτικά συστήματα όπου διατηρούνται σε σημαντικό βαθμό και μη ΚΝΕ ρηματικές δομές. Στην ενότητα που ακολουθεί θα μας απασχολήσει η προέλευση αλλά και η εξέλιξη των δομών του Υπερσυντέλικου.

3. Η προέλευση και εξέλιξη του ΝΕ Υπερσυντέλικου

3.1 Μορφολογοποίηση

Ο ΝΕ Υπερσυντέλικος προήλθε από μια αντιγεγονοτική δομή. Τις λεπτομέρειες τις έχουν πραγματευθεί με επιτυχία εργασίες όπως αυτές των Χατζιδάκι (1905), Χόρροκς (2006) και Markopoulos (2009). Εν ολίγοις, η συγκεκριμένη δομή χρησιμοποιούταν αρχικά μόνο σε αποδόσεις υποθετικών λόγων. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα που ακολουθεί από τον 6ο αι. μ.Χ.:

(20)

ce 'i mi 'θία 'pronia eno'iθisen

και αν μη θεία πρόνοια βοήθησε

'ixan a'lilus ane'lin

έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ ο ένας τον άλλο σκοτώνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ

και αν δε βοηθούσε η Θεία Πρόνοια, θα είχαν αλληλοσκοτωθεί

(*Papyri greci et latini*, vol. V.1, 71. Vitelli et al. 1918)

Στη συνέχεια επεκτάθηκε και σε υποθετικές προτάσεις, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (21):

(21)

e'cini 'an se 'ixan e'vri, Si'rian 'uk e'θoris

εκείνοι αν σε έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ βρίσκω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ Συρία δεν έβλεπες

Εκείνοι αν σε είχαν βρει, δε θα ξανάβλεπες τη Συρία

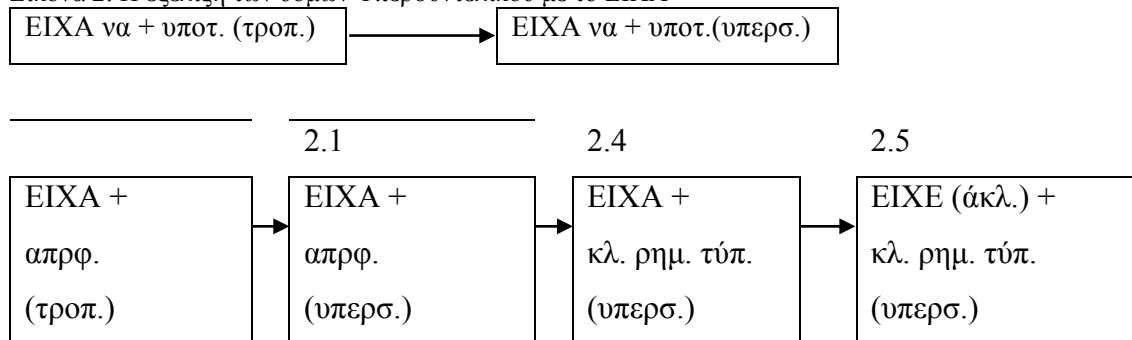
(Διγενής Ακρίτας, παραλλαγή Εσκοριάλ 141 (11ος-12ος αι.) Αλεξίου 1985)

Αναλυτικότερα, η ίδια η εξέλιξη της αντιγεγονοτικής δομής σε Υπερσυντέλικο θεωρούμε ότι συνιστά μια διαδικασία μορφολογοποίησης (*morphologization*), έτσι όπως αυτή ορίζεται από τον Joseph (2003: 473):

"in morphologization, in a particular sense a set of developments by which some element or elements in a language that are not a matter of morphology at one stage come to reside in a morphological component"

Στην περίπτωση μας δεν υπάρχει κάποιο ελεύθερο στοιχείο το οποίο να μεταβάλλεται σε δεσμευμένο αλλά στο πνεύμα του ορισμού της μορφολογοποίησης, η εξεταζόμενη δομή αλλάζει όντως status καθώς αρχίζει να υπόκειται σε διαφορετικές αρχές, όχι συντακτικές αλλά μορφολογικές, γίνεται δηλαδή μέρος του ρηματικού συστήματος. Ουσιαστικά, οι μεσαιωνικές δομές με το ΕΙΧΑ εντάσσονται σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό στο ρηματικό παράδειγμα, δηλώνοντας όχι μόνο τροπικότητα αλλά και το προτερόχρονο, δηλ. σχετικό χρόνο. Έτσι, και στις δύο περιπτώσεις έχουμε αύξηση της παραδειγματικότητας (paradigmaticity) (βλ. και McMahon 2003: 240), με την έννοια ότι οι δομές με το ΕΙΧΑ ήδη ανήκαν στο μεσαιωνικό ρηματικό παράδειγμα ως τροπικές, αλλά τώρα με το να εξελιχθούν σε Υπερσυντέλικο διευρύνεται το πεδίο εφαρμογής τους και αυξάνεται ο βαθμός ένταξής τους στο ρηματικό παράδειγμα της ελληνικής. Προτείνουμε λοιπόν ότι οι δομές όπου το με το ΕΙΧΑ κλιτό ή άκλιτο συνδυάζεται με κλιτό ρηματικό τύπο ανήκουν σε διαφορετικά στάδια μορφολογοποίησης της μεσαιωνικής αρχικά μόνο τροπικής δομής ΕΙΧΑ + απαρέμφατο (βλ. και Εικόνα 2)

Εικόνα 2: Η εξέλιξη των δομών Υπερσυντέλικου με το ΕΙΧΑ

Οι δομές του (2.4) προέκυψαν από τον Υπερσυντέλικο A' με επέκταση της συμφωνίας ως προς το πρόσωπο και τον αριθμό (agreement spreading) βάση του ότι το άκλιτο β' συστατικό της περίφρασης επανερμηνεύθηκε ως γ' ενικό υποτακτικής. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια αλλαγή που οφείλεται σε επανάλυση του 2.1 εξαιτίας της επανερμηνείας του β' συστατικού της περίφρασης ως γ' ενικού, δηλαδή ως παρεμφατικού ρηματικού τύπου.

(22)

'içe 'kopsi → 'içe 'kopsi
 ΕΧΩ.3ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.ΑΠΡΦ → ΕΧΩ.3ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.3ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ

Αυτή η επανάλυση επεκτάθηκε αναλογικά (analogical extension) και στα υπόλοιπα πρόσωπα, με αποτέλεσμα να καταλήξουμε σε δομές τύπου 2.4.

(23)

'içe 'kopsi = 'ixa X → 'ixa 'kopso
 ΕΧΩ.3ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.ΑΠΡΦ → ΕΧΩ.1ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.1ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ

Ουσιαστικά έχουμε μια διαδικασία παρόμοια με αυτήν την οποία περιέγραψε ο Anttila (1989) όσον αφορά την εξέλιξη που οδήγησε από το ΘΕΛΩ + απρφ. στο ΚΝΕ μελλοντικό ΘΑ

(και την οποία ανέδειξε σε επίπεδο μορφολογοποίησης ο Brian Joseph σε διάφορα δημοσιεύματά του, π.χ. Joseph 2003). Όσον αφορά τις δομές τύπου 2.5 ήδη το 1924 ο Αναγνωστόπουλος στο άρθρο του *Περί του ρήματος εν τη Ηπειρώ ομιλουμένη*, είχε επισημάνει ότι ήταν το αποτέλεσμα αναλογικής επέκτασης με βάση το γ' ενικό:

"Η εκφορά αυτή αναμφιβόλως θα ωρμήθη εκ του γ' εν. προσώπου, εξ ου εΐτα αναλογικώς και τα λοιπά πρόσωπα, νομισθέντος ότι το έχει είναι το άκλιτον στοιχείον" (Αναγνωστόπουλος 1924: 87).

Σε κάθε περίπτωση, οι δομές τύπου 2.4 αποτέλεσαν το προστάδιο πριν το α' συστατικό της περίφρασης μορφολογοποιηθεί (μέσω επανάλυσης και αναλογίας) ακόμα περισσότερο σε έναν άκλιτο δείκτη Υπερσυντέλικου, καθώς η πλεονάζουσα δήλωση διαφόρων χαρακτηριστικών όπως το πρόσωπο και ο αριθμός του 2.4 περιορίστηκε στο β' συστατικό, καθώς το αρχικά κλιτό α' συστατικό είχε χάσει ορισμένα από τα ρηματικά του χαρακτηριστικά (δήλωση προσώπου και αριθμού), που στις δομές τύπου 2.5 δηλώνονται μόνο από το β' συστατικό της περίφρασης⁴.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις μαρτυρείται η συνύπαρξη δομών τύπου 2.4 και 2.5. Για παράδειγμα, για την Αιανή Κοζάνης ο Χριστοδούλου (2012) αναφέρει ότι το α' ενικό σχηματίζεται κατά το 2.4, π.χ. 'ixa ġnuŋ'isu "είχα γνωρίσει", και όλα τα υπόλοιπα πρόσωπα κατά το 2.5, π.χ. 'içi 'paŋumi "είχαμε πάρει". Τέτοιου είδους παραδείγματα προσφέρουν επιπλέον ενίσχυση στον ισχυρισμό μας καθώς αποτυπώνουν ουσιαστικά ένα μεταβατικό στάδιο όπου έχει σχεδόν ολοκληρωθεί το πέρασμα από τις δομές τύπου 2.4 στις δομές τύπου 2.5, με τις πρώτες να επιβιώνουν μόνο στο α' ενικό⁵.

3.2 Ουδετεροποίηση της αντίθεσης μεταξύ παρακείμενου και Υπερσυντέλικου

Σύμφωνα με τους Κυριαζή & Σπύρου (2012: 186), στο Δέλβινο της Β. Ηπείρου έχουμε "μικτούς ή συμφυρμένους τύπους βοηθητικού" (ΕΙΧΩ) σε περιφράσεις που άλλοτε λειτουργούν ως Παρακείμενοι και άλλοτε ως Υπερσυντέλικοι. Ξαναπαραθέτουμε το παράδειγμα (11) που δώσαμε στο 2.2

(11)

α. 'ime ġeni'meni 'pera stin Cefalo'na

είμαι.1ΕΝ.ΠΑΡΟΝ γεννώ.ΜΤΧ.ΠΡΚ.ΠΑΘ. πέρα στην Κεφαλονιά

c e'ci 'ixo ġeni'thi

και εκεί έχω.1ΕΝ.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ γεννώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

Είμαι γεννημένη πέρα στην Κεφαλονιά το '12. Κι εκεί έχω γεννηθεί

β. ce kana 'djo tris 'ġineses 'ixan 'erthi

και κάνα δυο τρεις γυναίκες έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. έρχομαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

apo tin e'laða. 'ixun 'erthi

από την Ελλάδα. έχω.3ΠΛ.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ έρχομαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

apo tin e'laða

⁴ Ουσιαστικά το άκλιτο πια α' συστατικό του (4) έχει χάσει εκείνες τις μορφολογικές ιδιότητες που το χαρακτηρίζουν ως πλήρες μέλος μιας μείζονος γραμματικής κατηγορίας (βλ. και Hopper & Traugott, 1993: 103-104).

⁵ Βλ. και Joseph (2003: 480-481) για τη συνύπαρξη διαφορετικών σταδίων μορφολογοποίησης όσον αφορά τον δείκτη του μέλλοντα στη Μεσαιωνική Ελληνική.

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ. βαριέμαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. να τον περιμένω από το πρωί
Είχα βαρεθεί να τον περιμένω από το πρωί

Αποστόλου (1989: 169)

ή να δηλώνει το προτερόχρονο και την τρέχουσα συνάφεια στο παρελθόν, όπως φαίνεται ενδεικτικά στα παραδείγματα που ακολουθούν (35-39) από διαφορετικές διαλεκτικές περιοχές.

(28) Καστέλι Αχαΐας

'den to 'ixa i'di 'leyane i pa'li
δεν το έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. βλέπω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. λέγανε οι παλιοί
Στα Καλάβρυτα σκοτώθηκαν πολλοί Leluda-Voß (2006: 191)

(29) Γρεβενά

α. 'içi ton a'kusu me t a'ftsa m
έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. τον ακούω.1ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. με τα αφτιά μου
Τον είχα ακούσει με τ' αφτιά μου

γ. im'is 'den 'içi tun 'dumi
εμείς δεν έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. τον βλέπω.1ΠΛ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.
'ondas 'içi tun 'diti i'sis
όταν έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. τον βλέπω.2ΠΛ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. εσείς
Εμείς δεν τον είχαμε δει, όταν τον είχατε δει εσείς Αναστασιάδης (1998: 18)

(30) Νάουσα

α. 'için a'barosu tin 'porta
έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. αμπαρώνω.1ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. την πόρτα
ci 'den a'borisis na 'sevis
και δεν μπόρεσες να μπεις
Είχα αμπαρώσει την πόρτα και δεν μπόρεσες να μπεις
Αποστόλου (1989: 169, 196)

(31) Γέρμα Καστοριάς

'ixan aça'pis mpa fu'ra 'pali ta 'xalasan
έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. αγαπώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. μια φορά πάλι τα χάλασαν
Είχαν συμφιλιωθεί μια φορά αλλά πάλι τα χάλασαν Γεωργίου (1962: 413)

(32) Καβακλί Αν. Ρωμυλίας

'pers 'tetçun ci'ro 'ixa tri'jisi
πέρυσι τέτοιον καιρό έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. τρυγώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.
Πέρυσι τέτοιον καιρό είχα τρυγήσει Αλμπανούδης (2014: 176)

5. Συμπεράσματα

Στη συγκεκριμένη εργασία εστίασαμε στη μελέτη της μορφής και της λειτουργίας του Υπερσυντέλικου στις νεοελληνικές διαλέκτους. Όσον αφορά τη μορφή του Υπερσυντέλικου τα δεδομένα μας δείχνουν ότι στον ελληνόφωνο χώρο μαρτυρούνται ποικίλες δομές που όλες

τους ανάγονται σε μια ελληνιστική/μεσαιωνική αντιγεγονοτική περιφραστική δομή με το ΕΙΧΑ + απρφ., από την οποία προέκυψαν οι διαλεκτικές δομές μέσα από μια διαδικασία μορφολογοποίησης. Έτσι, όσον αφορά την προέλευσή τους οι διαλεκτικές δομές του Υπερσυντέλικου θα μπορούσαν να συσχετιστούν με τη συχνή τάση των Υπερσυντέλικων διαγλωσσικά να συνδέονται σε επίπεδο συγχρονίας ή διαχρονίας με αντιγεγονοτικές δομές (Dahl & Velupillai, 2013· Dahl 1985).

Όσον αφορά την την κατανομή των συγκεκριμένων δομών, παρατηρούμε ότι με εξαίρεση τις διαλεκτικές δομές που είναι όμοιες με τον Υπερσυντέλικο Α' της ΚΝΕ, σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, δομώες που έχουν και αυτές προκύπτει από το ΕΙΧΑ+απρφ. εμφανίζονται στον βορειοελλαδικό χώρο (Θράκη, βορειοανατολικό Αιγαίο, Δυτική Μακεδονία, Ήπειρος). Στο πλαίσιο αυτό χρήζει περαιτέρω διερεύνησης το γιατί οι δομές αυτές δεν εμφανίζονται στην κεντρική ή τη νότια Ελλάδα. Με άλλα λόγια, το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί η περαιτέρω μορφολογοποίηση του ΕΙΧΑ+απρφ. εντοπίζεται μόνο στον βορειοελλαδικό χώρο και μια υπόθεση που θα μπορούσε να διατυπωθεί είναι οι συγκεκριμένες περιοχές δέχτηκαν σε μικρότερο βαθμό αρχικά την επίδραση της ΚΝΕ, που ο Υπερσυντέλικός της είναι όμοιος με τον διαλεκτικό Υπερσυντέλικο Α' που εμφανίζεται σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου και φυσικά και στην κεντρική και νότια Ελλάδα. Εφόσον ισχύει κάτι τέτοιο, είναι λογικό ότι οι δομές που διαφέρουν από τον Υπερσυντέλικο της ΚΝΕ διατηρήθηκαν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα ή και διατηρούνται ακόμα και συνεπώς ήταν δυνατή και η καταγραφή τους.

Όσον αφορά τις λειτουργίες του Υπερσυντέλικου στη διαλεκτική ποικιλία της ΚΝΕ αυτές δε φαίνεται να διαφοροποιούνται από εκείνες που έχουν παρατηρηθεί για τον Υπερσυντέλικο της ΚΝΕ ή τον Υπερσυντέλικο διαγλωσσικά. Σύμφωνα με τους Dahl & Velupillai (2013) οι Υπερσυντέλικοι συνήθως γίνονται αντιληπτοί ως παρελθοντικοί και συντελικοί χρόνοι, ενώ, όπως παρατηρεί η Ψάλτου-Joycey (2012: 32), ο Υπερσυντέλικος διαγλωσσικά λειτουργεί ως ανασκοπικός (retrospective) χρόνος για να δηλώσει το προτερόχρονο στο παρελθόν (past-in-the-past) ή/και για να δηλώσει την τρέχουσα συνάφεια στο παρελθόν (past perfect) χωρίς οι δύο αυτές λειτουργίες να δηλώνονται αναγκαστικά με διαφορετικά μορφολογικά μέσα στις περισσότερες γλώσσες. Στην ενότητα 4 είδαμε ότι ο Υπερσυντέλικος μπορεί να λειτουργεί είτε ως απλός παρελθοντικός χρόνος ή να δηλώνει το προτερόχρονο και την τρέχουσα συνάφεια στο παρελθόν.

Τέλος, στη Β. Ήπειρο παρατηρήθηκε μια τάση ουδετεροποίησης της αντίθεσης μεταξύ Υπερσυντέλικου και του Παρακειμένου, φαινόμενο το οποίο απαντάται και στα Τσακωνικά της Προποντίδας. Η ουδετεροποίηση αυτή θα μπορούσε να συνδεθεί με το γεγονός ότι η δήλωση του προτερόχρονου στο παρόν (όπως γίνεται με τον παρακειμένο) ήδη εμπεριέχει την έννοια του παρελθόντος (που συχνά είναι αυτό που προϋπήρχε του παρόντος ως το προτερόχρονό του) και συνεπώς δεν είναι δύσκολο να ταυτιστεί με το προτερόχρονο στο παρελθόν, κάτι που μπορεί να οδηγήσει και σε μορφολογική ταύτιση. Άλλωστε, δε θα πρέπει να ξεχνούμε ότι σε διαγλωσσικό επίπεδο μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις ένα από τα χαρακτηριστικά του Υπερσυντέλικου να είναι η σύνδεση με ένα μη κοντινό παρελθόν, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητο, τουλάχιστον με βάση τα δεδομένα που μας παρέχει ο Dahl (1985: 145-146). Κατά συνέπεια, ο Υπερσυντέλικος μπορεί να δηλώνει το προτερόχρονο και σε ένα κοντινό παρελθόν, κάτι που δε διαφέρει σημαντικά από το προτερόχρονο σε σχέση με το παρόν.

Βιβλιογραφία

Agouraki, Y. (2004) The Perfect Category: a Comparison of Standard Greek and Cypriot Greek. In: M. Janse, B. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 42-57 (<http://mgdlt.lis.upatras.gr/index.php/mgdlt/article/view/2533/2770>).

- Αλεξίου, Σ. (1985) *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης και το άσμα του Αρμούρη (κριτική έκδοση)*. Αθήνα: Ερμής.
- Αλμπανούδης, Π. (2014) *Το γλωσσικό ιδίωμα των Μοναστηριωτών (περιοχής Καβακλί) Ανατολικής Ρωμυλίας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Αναγνωστόπουλος, Γ. (1924) Περί του Ρήματος εν τη Ηπειρώ Ομιλούμενη. *Αθηνά* 36: 61-98.
- Αναστασιάδης, Β. (1998) Μερικοί Γραμματικο-συντακτικοί Ιδιωματισμοί στο Γρεβενιώτικο Νεοελληνικό Γλωσσικό Ιδίωμα. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 2: 11-31.
- Anttila, R. (1989) *Historical and comparative linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Αποστόλου, Σ. (1989) *Το γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας*. Νάουσα.
- Βαδάση, Κ. (2007) *Το ρηματικό κλιτικό παράδειγμα στη διάλεκτο της Δεσκάτης και των περιχώρων της*. Διπλωματική εργασία Μεταπτυχιακού Διπλώματος α' Κύκλου. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ (<http://ikee.lib.auth.gr/record/100557/files/gri-2008-965.pdf>)
- Βελούδης, Γ. (2010) *Από τη σημασιολογία της ελληνικής γλώσσας: όψεις της «επιστημικής τροπικότητας»*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Γεωργίου Χ. Γ. (1962) *Το γλωσσικό ιδίωμα Γερμά Καστοριάς*. Θεσσαλονίκη: ΕΜΣ.
- Dahl, Ö. & Velupillai, V. (2013) The Perfect. In: M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (<http://wals.info/chapter/68>).
- Höeg, C. (1925) *Les Saracatsans* (vol. I). Paris: Champion.
- Hopper, P. & Traugott E. C. (1993) *Grammaticalization*. Cambridge: C.U.P.
- Joseph, B. (2003) Morphologization Forms Syntax. In: B. Joseph & R. Janda (Eds.), *Handbook of historical linguistics*. Malden: Blackwell, 472-492.
- Joseph, B. (2009) *The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive*. Cambridge: C.U.P.
- Κερκινέογλου, Α. (2009) *Η Τένεδος χωρίς Τενέδιους*. Αθήνα: Σύλλογος Τενεδίων "Ο Τέννης".
- Κοντοσόπουλος, Ν. (1980-1982) Το Γλωσσικό Ιδίωμα των Κυθήρων. *Αθηνά* 78: 125-145.
- Κυριαζής, Δ. & Σπύρου, Α. (2011) Τα Ελληνικά Γλωσσικά Ιδιώματα της Αλβανίας. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 6: 175-199.
- Leluda-Voß, C. (2006) *Die Südgriechische Mundart von Kastelli (Peloponnes)*. München: Biblion.
- Markopoulos T. (2009) *The future in Greek*. Oxford: OUP.
- McMahon, A. (2005) *Ιστορική γλωσσολογία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mirambel, A. (1964) Systèmes Verbaux en Grec Moderne. *BSL* 59: 40-76.
- Μενάρδος, Σ. (1925) Κυπριακή Γραμματική. Γ' Ρήματα. *Αθηνά* 37: 35-79.
- Ντάγκας, Ν. (2016) Μορφολογικές-μορφοσυντακτικές Παρατηρήσεις στο Ιδίωμα Βεντζίων Γρεβενών. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 36: 497-508. (http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_34%20NTAGAS.pdf)
- Παζαράς, Θ. (2017) *Γ'απανουμίτ'κα: το γλωσσικό ιδίωμα της Επανομής*. Θεσσαλονίκη: Γιαχούδης.
- Παπαϊωάννου, Λ. (1979) Παρατηρήσεις πάνω στο Ανασελιτσιώτικο Γλωσσικό Ιδίωμα. Στο: *2ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Γλωσσολογίας Δυτικομακεδονικού Χώρου*. Θεσσαλονίκη: Βοϊακή Εστία, 168-174.
- Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης, Χ. (1960) Λαογραφικά Σουφλίου. *Θρακικά* 33: 204-291.
- Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ. & Τσολακίδης, Σ. (2007) Ο παρακείμενος στη Νέα Ελληνική και στις διαλέκτους. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 27: 361-372. (http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_27_361_372.pdf).
- Σετάτος, Μ. (1990-1991) Γλωσσολογικές Παρατηρήσεις στη Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού. *Ελληνική Διαλεκτολογία* 2, 17-35.
- Σπύρου, Α. (2008) *Το ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής Δέλβινου και Αγίων Σαράντα*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

- Τσολακίδης, Σ., Μελισσαροπούλου, Δ. & Ράλλη, Α. (2013) Συντελικές Περιφραστικές και Αντιγεγονοτικές Δομές: Δεδομένα από Μικρασιατικές Διαλέκτους. Στο: Α. Ράλλη, Ν. Κουτσούκος & Σ. Μπόμπολας (Επιμ.), *Πρακτικά του 6ου Συνεδρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών, 194-207. (<http://mgdlt.lis.upatras.gr/index.php/mgdlt/article/view/2686/2915>)
- Χατζιδάκις, Γ. (1905) *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* (τ. 1). Αθήνα: Σακελλάριος.
- Χόρροκς, Τ. (2006) *Ελληνικά*. Αθήνα: Εστία.
- Ψάλτου-Joycey, Α. (2012). Οι Συντελικοί Χρόνοι της Νέας Ελληνικής. Στο: Μ. Τζεβελέκου, Α. Τσαγγαλίδης & Α. Ψάλτου-Joycey (Επιμ.), *Το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής: Μελέτες από τη σκοπιά της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης, 11-64.
- Vitelli, G. et al. (Eds.) (1918) *Papyri greci et latini* (vol. V). Firenze: Società Italiana per Ricerca dei Papyri Greci et Latini in Egitto.